

Гаруст Юрій Віталійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, господарського права і фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері

УДК 342.95

Гаруст Ю.В. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері

У статті розглянуто поняття «механізм», «забезпечення», «права людини», досліджено існуючі у юридичній літературі погляди на зміст поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина», встановлено предмет податкового права, сформульоване визначення поняття «адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері».

Ключові слова: механізм, адміністративно-правовий механізм, права людини, механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина, податкове право, податок, збір.

Гаруст Ю.В. Понятие административно-правового механизма обеспечения прав граждан в налоговой сфере

В статье рассмотрено понятие «механизм», «обеспечение», «права человека», исследованы существующие в юридической литературе взгляды на содержание понятия «механизм обеспечения прав и свобод человека и гражданина», установлен предмет налогового права, сформулировано определение понятия «административно-правовой механизм обеспечения прав граждан в налоговой сфере».

Ключевые слова: механизм, административно-правовой механизм, права человека, механизм обеспечения прав и свобод человека и гражданина, налоговое право, налог, сбор.

Harust Y.V. The concept of administrative and legal mechanism to ensure the rights of citizens in the tax area

The article deals with the concept of "mechanism", "software", "human rights", studied in the existing legal literature views on the concept of "mechanism to ensure the rights and freedoms of man and citizen" found object of the tax law, the definition of "administrative and legal mechanism the rights of citizens in the tax area"

Keywords: *mechanism, administrative and legal mechanisms, human rights mechanism to ensure the rights and freedoms of man and citizen, tax law, tax, tax.*

На сьогодні значна частина конституційних положень залишається декларативними, тобто такими, що проголошені, однак не втілені у життя. А модель побудови державних і громадських інституцій все ще не набула практичної реалізації, а існує лише як певна концепція, модель, окремі елементи якої тільки-но почали впроваджуватися в життя. Важливо, щоб принципи правової держави були закріплені у всіх сферах діяльності держави і

суспільства. Тільки в цьому випадку може йти мова про забезпечення не окремих, а всіх прав і свобод людини і громадянина.

Однією із таких провідних сфер суспільного життя, в якій на нинішньому етапі права громадян потребують особливої уваги держави, є сфера податкових відносин. При цьому дуже важливо, щоб ствердження та забезпечення прав у зазначеній сфері відбувалося всебічно, системно та систематично, тобто являло собою не сукупність розрізнених державно-правових заходів, засобів та методів, а цілісний та ефективний механізм. А оскільки податкові відносини мають управлінський характер, то особливе місце у забезпеченні прав громадян у податковій сфері належить адміністративній галузі права та, відповідно, адміністративно-правовому механізму.

Питання адміністративно-правового механізму забезпечення прав людини та громадянина вже досить давно привертають увагу дослідників, зокрема їх вивчали В. Б. Авер'янов, В. К. Колпаков, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Д. М. Бахрах та інші. Окремі аспекти забезпечення прав громадян безпосередньо у податковій сфері та податкових правовідносинах вивчали Д. А. Бекерська, М. Д. Загряцков, М. П. Кучерявенко, О. М. Московенко, Г. Л. Мар'яїн, М. В. Карасєва, Н. Ю. Пришва, Л. А. Савченко, А. О. Селіванов та деякі інші. Однак комплексного, системного наукового дослідження правового механізму як цілісної системи правових засобів реалізації та захисту прав та законних інтересів усіх суб'єктів податкових правовідносин до цього часу в Україні не було.

У зв'язку із вищевикладеним метою даної статті є: визначення поняття та змісту адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері. Задля цього планується розглянути сутність деяких із термінологічних конструкцій, що використовуються у праві та до складу яких входить термін «механізм», дослідити поняття «забезпечення» та «права людини», проаналізувати існуючі у юридичній літературі поняття «механізму забезпечення прав людини та громадянина», встановити предмет податкового

права, сформулювати визначення поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері.

Аналіз словникової літератури дозволяє назвати такі основні тлумачення терміну «механізм»:

1) пристрій, який передає або перетворює рух, приводить машину або апарат у дію;

2) внутрішня будова, система чого-небудь;

3) сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [1, с.665; 2, с.451; 3, с.237].

У сфері права та управління термін механізм застосовується як складовий елемент у багатьох термінологічних конструкціях, як то: «механізм держави», «правовий механізм», «адміністративно-правовий механізм», «механізм адміністративно-правового регулювання», «механізм правореалізації», «механізм державного управління», «правозахисний механізм», «правоохоронний механізм» тощо. Так, наприклад, механізм держави – це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [4, с.87]; правовий механізм – це комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні та достатні для досягнення певної мети [5, с.423]; механізм правового регулювання являє собою узяту в єдності систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим») [4, с.498; 6, с.146-148]; механізмом адміністративно-правового регулювання є сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин, що виникають з приводу правовідносин реалізації виконавчої влади [7, с.36]; механізм державного управління – це способи розв'язання суперечностей явища чи процесу в державному управлінні, послідовна реалізація дій, які базуються на

основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй форм і методів управління [5, с.421]; або ж, як зазначає В. Я. Малиновський, - механізм державного управління – це сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [8, с.107]; механізм реалізації права – це єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права та обов'язки суб'єктів [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с.218]. Л. Д. Воєводін механізм реалізації особою її прав і свобод визначає як впорядкованість різноманітних соціальних та юридичних чинників, форм, способів, умов і гарантій здійснення конституційних норм відповідно до демократичних процедур, принципів законності та соціальної справедливості [10, с.267].

Із викладеного можемо зробити висновок, що механізм як у правовій, так і управлінській сферах являє собою систему певних юридичних, управлінських, соціальних, політичних та інших засобів, методів, заходів спрямованих на досягнення якоїсь мети та реалізацію у зв'язку із цим тих чи інших завдань.

Слід зауважити, що засоби, методи, заходи, інструменти, які у своїй єдності утворюють будь-який правовий механізм, в тому числі адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері, являють собою не просту сукупність, тобто хаотичне, безладне накопичення, а злагоджену систему, де всі елементи органічно поєднуються, доповнюють, спричиняють та наслідують один одного.

Далі звернемося до визначення сутності понять «забезпечення» та «права». Перше походить від поняття «забезпечувати», що має такі визначення:

1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-небудь, що-небудь у якихось потребах, надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби для існування;

2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось, зробити його цілком можливим, дійсним, реально здійсненим;

3) захищати охороняти кого-небудь або що-небудь від небезпеки [3, с.133; 11, с.375].

Права ж людини – це гарантована законом міра свободи (можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток та закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей [4, с.87].

О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко зазначають, що права особи являють собою формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси. Це – частина об'єктивного права, що визначає його належність певній особі. Іншими словами, це ті юридичні можливості певної людини, що є похідними від загальних абстрактних правил, закріплених законодавчо [12].

В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко права особи у галузі державного управління характеризує як надану і гарантовану державою, а також закріплену в адміністративно-правових нормах міру можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, яка забезпечена кореспондуючим обов'язком іншого учасника правовідносин [13, с.74].

У юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо розуміння сутності та змісту механізму забезпечення прав людини та громадянина. Так О. Ф. Скакун зазначає, що соціально-правовий механізм забезпечення прав людини – це система засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності. Завдання механізму соціально-юридичного забезпечення прав людини – охорона, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури населення [4, с.190]. Я. В. Лазур пропонує під механізмом забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління розуміти процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів [14, с.393]. В. О. Демиденко у своїх дослідженнях механізм

забезпеченням прав і свобод людини та громадянина описує як процес цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина, їх охороні і захисту» [15, с.10]. В. В. Копейчиков та А. М. Колодій вважають, що механізму забезпечення прав людини є системою ефективних юридичних засобів реалізації, охорони і захисту прав людини [16, с.136]. На думку О. І. Наливайко механізм забезпечення прав і свобод людини полягає у діяльності органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [17, с.22].

Враховуючи вищевикладене можемо зробити висновок, що будь-який механізм забезпечення тих чи інших прав людини і громадянина являє собою систему засобів правого та неправого характеру (наприклад, організаційного, соціального, економічного, виховного), які розробляє та впроваджує у життя держава, з метою створення необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх законних можливостей. Оскільки нас цікавить адміністративно-правовий механізм, то головне місце у ньому належить нормам адміністративного права та різного роду рішенням і заходам управлінського характеру.

З метою більш чіткого уявлення про сутність поняття механізму адміністративно-правового забезпечення прав громадян у податковій сфері, розгляньмо інститут податкового права та його предмет.

Так П. Т. Гега та Л. М. Доля пишуть, що податкове право – це підгалузь фінансового права. Воно містить закони і підзаконні нормативні акти, правові норми, якими закріплюються принципи побудови податкової системи, права, обов'язки та відповідальність учасників податкових правовідносин, види платежів і т. п., а також теоретичні положення (вчених), що пояснюють ті чи інші явища, обставини, терміни тощо [18, с.10]. Під предметом податкового права правники розуміють систему фінансово-правових відносин, яка регулює податкові відносини державних податкових органів і платників податків щодо встановлення, зміни та стягнення з платників податків частини їхніх доходів у

відповідний бюджет (державний, місцевий) [18, с.12]. М. П. Кучерявенко зазначає, що податкове право регулює основи доходної частини бюджету. Далі правник пише, що воно, тобто податкове право: 1) виступає як інститут предметний, тобто присвячений чітко визначеному предмету – різновиду відносин, що виникають з приводу встановлення, сплати і стягнення податків і зборів, їх зміни і скасування; 2) регулює суспільні відносини щодо встановлення, справляння і стягнення податкових платежів, їх зміни і скасування; розподіл і використання бюджетних коштів перебуває за межами податкових відносин, як і питання встановлення і стягнення неподаткових платежів та інших державних зборів; 3) встановлює обов'язок юридичних і фізичних осіб сплачувати податки і збори, а також регламентує процедуру обчислення і сплати податків і зборів, порядок здійснення податкового контролю і застосування заходів відповідальності за порушення податкового законодавства; 4) є складним інститутом, що включає сукупність своєрідних фінансово-правових норм [19, с.4].

Що ж стосується безпосередньо предмета податкового права, то М. П. Кучерявенко визначив його як сукупність суспільних однорідних відносин щодо надходження коштів від платників до бюджету у формі податків і зборів [19, с.4, 8]. Тобто до предмету податкового права входять ті відносини, що опосередковують рух коштів тільки знизу вгору.

Також уявлення про предмет регулювання податкового права можна скласти на підставі змісту ст. 1 Податкового кодексу України, в якій закріплено, що цей Кодекс регулює відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [20].

Поняття податку та збору міститься у статті 6 Податкового кодексу

України, а саме:

- податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу;

- збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій [20].

Спираючись на вище проаналізований матеріал можемо визначити адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері як систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади, з метою створення усіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх, передбачених нормами податкового, фінансово, адміністративного та інших галузей права, можливостей в процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с.1728
2. Сучасний словник іншомовних слів [уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
3. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови, Х.: «Фоліо», 2002 р., с.543
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
5. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
6. Демин А.В. Теория государства и права: Курс лекций — М.: ИНФРА-М, 2004. — 184 с.
7. Котельникова Е. А. Административное право : учебник / Е. А. Котельникова, И. А. Семенцова, М. Б. Смоленский. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 352 с.
8. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. / К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. - 254 с.
9. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : ЮрінкомІнтер, 2003. – 336 с.

10. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России. Учебное пособие. – М.: Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА • М–НОРМА, 1997. – 304 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с.1728
12. Теорія держави і права. Академічний курс : Підручник / ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebk.net.ua/Book/law/zaichuk_tdp/part2/402.htm
13. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 544 с.
14. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні // Науковий журнал «Форум права», № 9, ХНУВС, 2009, - с.392-398
15. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 (конституційне право) / Володимир Олексійович Демиденко; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.
16. Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
17. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О. І. Наливайко // Держава і право : збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. – 2001. – Вип. 12. – С. 18–24.
18. Гега П.Т. Основи податкового права: Навч. посіб / П.Т. Гега, Л.М. Доля. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 302 с.
19. Податкове право: Навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.; За ред. проф. М. П. Кучерявенка. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 400 с.
20. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112

Гаруст Ю. В. Поняття адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян у податковій сфері [Текст] / Ю. В. Гаруст // Наука і правоохорона. — 2012. — № 3 (17). — С. 16–20.